

Saamelaisten ja kveenien vastarinta - tapahtumia ja toimenpiteitä Alattion käräjillä 1700-luvulla*

**Jørn Øyrehagen Sunde
Tromssan yliopisto**

Alattion asukkaitten jakaantuminen etnisiin ryhmiin

*"Anno 1753 d 25 Junii holdtes Ting i Alta. Retten præsiderede Kongl. Majestets høybetroede Amtmand Matthias Collett, i Overnærverelse af constituerede Foged Seigneur Truels Krog og mig constituered Sorenskriver John Bøtzow. Biesidder i Retten var 8de eedsvorne Laugrettes Mænd: Henric Knudsen, Jens Rasmusen, Johan Andersen, Hans Michelsen, Povel Pedersen, Simon Simonsen, Morten Povelsen, Morten Mortensen."*¹

Näin alkaa kihlakunnantuomarin pöytäkirja Alattion käräjiltä vuonna 1753. Seuraavaksi asiakirjassa esitetään Alattion veroluettelot, joissa asukkaat on jaettu kahteen ryhmään: "nordmænd" ja "finner", norjalaiset ja lappalaiset. Mutta päinvastoin kuin useimmissa muissa Finmarkun kärjäkirjojen veroluetteloissa, on kategoria "finner" eritelty koskemaan kveenejä ja lappalaisia. Tämä ei ollut tavallinen kärjäkirjojen ja muitten asiakirjojen käytäntö 1700-luvulla, sen enempiä ennen vuotta 1753 kuin sen jälkeenkään. Vuoden 1753 veroluettelosta voi näin ollen ensimmäistä kertaa löytää väestön jakaantumisen etnisiin ryhmiin Alattiossa 1700-luvulla. Paikkakunnalla asui 36 veroa maksavaa norjalaista, 26 kveeniä ja 125 saamelaista. Toisin sanoen miespuolisten norja-

laisten osuus väestöstä, jolla oli itsenäinen talous oli 19 prosenttia, kveenien 14 prosenttia ja saamelaisten peräti 67 prosenttia. Saamelaiset muuttivat Alattioon ensimmäisenä, ja vielä niinkin myöhään kuin 1500-luvulla he olivat käytännöllisesti katsoen ainoa kansanryhmä Alattionvuonon rannoilla. Seuraavalla vuosisadalla norjalaisten muutto alueelle alkoi toden teolla. Norjalaiset asettuivat ensiksi vuonon ulommille rannoille, sitten vähitellen yhä sisemmäksi vuonoa. 1700-luvulla Alattioon tuli vielä yksi kansanryhmä: suomenkieliset kveenit, joiden liikkeellelähdön aiheuttivat katovuodet ja venäläisten sotajoukkojen riehuminen Ruotsin puolella rajaa varsinkin 1700-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Päinvastoin kuin norjalaiset, saapuivat kveenit Alattion laakson kautta ja asettuivat asumaan laaksoon ja vuonon pohjukkaan joensuuhun. Aluksi heidät rekisteröitiin veroluetteloihin samaan ryhmään kuin lappalaiset, vaikka he itse käyttivät itsestään nimitystä "qvæn" asioidessaan käräjillä joko asianomistajana, vastaajana tai todistajana. Saamelaiset ja kveenit, Alattion ensimmäiset ja viimeiset siirtolaiset, eivät joutuneet luokitelluksi samaksi kansanryhmäksi ainostaan veroluetteloissa. Jos tarkastelemme artikkelini alussa esitettyä Alattion kärjäoikeuden kokoonpanoa vuonna 1753, huomaamme, että vain kaksi kansanryhmää

* Artikkelini perustuu Alattion kärjäpöytäkirjoihin eikä kirjoittajan tarkoitus ole vetää johtopäätöksiä, jotka ulottuisivat tämän materiaalin ulkopuolelle.

¹ SAT: Rettsprotokoll for Finmark 1748-1755, fs. 295a.

on edustettuna: neljä ensimmäistä lautamiestä, Henric Knudsen, Jens Rasmusen, Johan Andersen ja Hans Michelsen, ovat veroluettelon mukaan norjalaisia. Neljä seuraavaa, Povel Pedersen, Simon Simonsen, Morten Povelsen ja Morten Mortensen esitettiin lappalaisina. Tällainen oli sääntö 1700-luvulla: puolet lautamiehistä oli norjalaisia, toisen puolen muodosti yhteiskategoria "finner". Säännön seurauksena norjalaiset olivat käräjäoikeudessa yliedustettuna verrattuna heidän prosentuaaliseen osuuteensa Alattion väestöstä, ja kveenit olivat tuskin lainkaan edustettuna, koska heidän lukumääränsä oli niin pieni verrattuna saamelaisiin. Edelleen voi mainita, että Alattiossa oli 1700-luvulla erillinen nimismies norjalaista väestönosaa varten ja erillinen "finne"-nimismies kveenijä ja saamelaisia varten. Näin ollen väestön jakaminen norjalaisiin ja "finneihin" ei Alattiossa ollut pelkkä lain kirjain, vaan sillä oli huomattavia käytännöllisiä seurauksia.

Majuri Peter Schnitler totesi Finmarkussa oleskelunsa aikana, että lappalaiset ja kveenit "vaikuttavat olevan yksi ja sama Kansa", ja kirjoitti rajantarkastusprotokollansa osassa 7 vuodelta 1744: "Kun Ihmiset muuttivat Suur-Suomesta Norjan Finmarkkuun, Sodan tai muiden Onnettomuuksien takia, eivät he ryhtyneet tekemisiin Norjalalaisten kanssa vaan Lappalaisten (norj. finnerne)".² Schnitler siis mieltää useimpien aikalaistensa tapaan sekä muodollisesti että käytännöllisesti kveenit ja saamelaiset yhdeksi ja samaksi kansanryhmäksi. Tätä käsitystä maaherra Rasmus Kielsen kritisoi ankarasti tarkastessaan majuri Schnitlerin edellä mainittua rajantarkastusprotokollaa "Grændse

Examination 7de Volum kaldet Findmarks Beskrivelse": "Mikään ei Yhdistä Kveenejä (qvæner) lappalaisiin (finder); (a) Kaikki kveenit eivät puhu Lapin kieltä, poikkeuksena tapaukset jolloin he omaksi edukseen etsiytyvät Lappalaisten Seuraan: Mutta päinvastoin kuin Lappalaiset, jotka ovat halukkaita puhumaan pelkkää Norjaa, ovat Kveenit täysin haluttomia sen enempää opettelemaan kieltä itse kuin antamaan nuorisensa saada siinä opetusta". (...) (b) Kveeneillä on oma Vaate-partensa, erilainen kuin Lappalaisilla, mutta Muistuttaa enemmän Ruotsin Talonpoikien Pukua. (c) Myöskään Kveenien elämäntapa ei muistuta Lappalaisten tapaa."³

Kuten tuonnempana artikkelissani ilmenee, olivat ristiriidat Alattion kveenien kanssa ratkaiseva syy siihen, että maaherra Kielsen lähti Finmarkusta lyötynä miehenä. Myös edellä esitetystä lainauksesta voi jossakin määrin havaita, että maaherra oli epäluuloinen tätä Alattioon viimeisenä muuttanutta ryhmää kohtaan. Asialla ei tosin ole tässä yhteydessä merkitystä: saamelaiset ja kveenit olivat kaksi eri kansanryhmää. Mielestäni tämä erilaisuus heijastui näiden kahden kansanryhmän tavassa suhtautua lääninhallintoon. Yritän perustella näkemystäni seuraavassa.

Alattion käräjien pöytäkirjojen perusteella voi mielestäni havaita, että saamelaiset ja kveenit vastustivat paikallista hallintoa eri tavoilla. Saamelaisille oli luonteenomaista vastustaa paikallishallintoa siten, että he jättivät ilmoittamatta tapahtumia ja tekoja maaherralle, voudille, kihlakunnantuomareille, papille ja nimismiehelle, jotka kaikki asuivat Alattion rovastikunnassa. Toinen saamelaisten menetelmä oli, kun tapahtuma

2 Schnitler (1985) s. 11.

3 SAT: Stiftamtmanden i Finnmark, L. nr. 1513, legg "En "Censur" av major Peter Schnitlers grenseesaminasjon 7. volum kalt "Findmarkens beskrivelse" forfattet etter kongelig befaling av Rasmus Kielsen, Altgård", ei sivunnumeroita, mutta marginaalissa merkintä "fol.8".

joka tapauksessa oli paljastunut, esittää tarina, jonka oikeus ymmärsi valheeksi. Kun oikeudelle oli esitetty asiat, jotka se katsoi todisteiksi, ja esirippu laskeutui, saamelaiset yleensä ryhtyivät yhteistyöhön, ja edustivat siten passiivista vastarintaa paikallishallinnon silmissä.

Kveenit vastustivat paikallishallintoa aktiivisesti sekä ryhmänä että yksilöinä. He eivät siis antaneet periksi ja suopuneet oikeuden päätökseen, kun näkivät että taistelu oli hävitty, vaan pitivät viimeiseen saakka kiinni omasta oikeuskäsityksestään. Heidän menettelynsä ei ollut ainoastaan hallinnollinen ongelma, vaan edusti myös uhkaa sille auktoriteetille, josta kuninkaan virkamiehet olivat riippuvaisia voidakseen hoitaa virkaansa.

Henkilökohtainen vastarinta

Henkilökohtaisella vastarinnalla tarkoitetaan tässä toimintaa, joka on paikallishallinnon tai sen edustajien tahdon vastaista. Ei ole kysymys poliittisesti tai moraalisesti motivoitusta toiminnasta, vaan toiminnasta jonka avulla henkilön voidaan katsoa ajavan omaa etuaan tavalla, joka on ristiriidassa hänen velvollisuuksiensa kanssa, ja että toiminta paikallishallinnon näkökulmasta käsin on rangaistavaa, jotta säilytettäisiin kunnioitus hallintoa, sen edustajia sekä lakia ja järjestystä kohtaan.

Tässä mielessä edustava on oikeusjuttu saamelaista Niels Andersøn Bekkerfiordia vastaan. Hänet oli tuonut käräjille lähetysaarnaaja ja pappi Johan Falck vuonna 1730. Niels Andersøn ei ollut syytöksen mukaan osallistunut kammissa toimitettuun jumalanpalvelukseen kiirastorstaina ja pitkänäperjantaina. Syytetty vastasi aluksi, että hän ei

ollut tiennyt että noina päivinä piti olla jumalanpalvelus.

Häntä kehoitettiin vannomaan vala asiasta, mutta hän kieltäytyi. Tämän jälkeen hän ilmoitti olleensa Kvalsundin kirkossa palmusunnuntaina ja kuulleen siellä Hammesfestin pappia. Falck oli todennäköisesti kuullut vastaavia selityksiä aikaisemminkin, ja oli etukäteen ottanut selvää asiasta, koska oikeus pystyi saman tien toteamaan, että Hammerfestin pappi ei ollut saarnannut Kvalsundin kirkossa palmusunnuntaina. Niels Andersøn tunnusti heti paljastuttuaan valheensa saman tien ja rangaistukseksi määrättiin tavanomainen puolen-toista riikintaalarin sakko pyhäpäivän rikkomisesta.⁴ Häntä ei kuitenkaan tuomittu oikeudelle valehtelemisestä NL 1-13-10 mukaan. Se, että oikeus ei katsonut tarpeelliseksi rangaista syytettyä, joka oli valehdellut välttääkseen rangaistuksen, saattoi johtua siitä, että vastarintaa pidettiin harmittomana. Oikeuden asenne saattoi johtua siitä, että syytetty tunnusti valheen ja tunnusti samalla että valheen paljastaja oli oikeassa. Näin yritys valehdella oikeudelle tuki merkillisellä tavalla oikeuden arvovaltaa; oikeus on oikeassa ja voittaa lopulta.

Kaksi vuotta aikaisemmin oli tunnettu rikoksenuusija kveeni Knud Olsen Alattion käräjillä syytettynä pyhäpäivän rikkomisesta NL 6-3-1 mukaan. Knud Qvæn ei ollut tullut kirkkoon yleisenä rukouspäivänä, ja väitti itse että oli ollut mahdotonta päästä alas tunturista huonon sään takia. Hän ei kuitenkaan pystynyt todistamaan väitettään. Käräjäpöytäkirjassa lukee: "Knud Qvæniltä kysyttiin oliko hänellä jotakin Sanottavaa puolustukseksi. Tämä Vastasi: Kyllä, ja sen jälkeen langetettiin Oikeuden Rangaistus 1 Rdr. 3 mrk."⁵ Päinvastoin kuin Niels Andersøn Bekkerfiord ei Knud Qvæn

4 SAT: Rettsprotokoll for Finnmark 1730-1731 fs. 21a-21b.

5 SAT: Rettsprotokoll for Finnmark 1726-1729, fs. 55b.

ollut tehnyt mitään rangaistavaa. Kutsun hänen toimintaansa kuitenkin vastarinnaksi, koska hän ei nähtävästi osoita minkäänlaista katumusta eikä muutenkaan vaikuta ajattelevan että hän olisi tehnyt jotakin väärää ja että oikeus olisi oikeassa. Hänen toimintansa voisi pikemminkin tulkita siten, että hän ei ajatellutkaan oikeuden uskovan hänen väitettään, mutta hän piti kuitenkin kiinni siitä. Menettelyllään Knud Qvæn kiistää oikeudelta mahdollisuuden olla oikeassa.

Saamelaisnainen Synneve Pedersdatter, "Niels Nielsøn Beckerfiordin Vaimo", oli vuonna 1735 niin ikään syytettynä siitä että ei ollut saapunut kirkkoon. Lisäksi syyte koski sitä, että kun "hän kieltäytyi menemästä Kirkkoon ja Pappi puhutteli häntä hänen uppiniskaisesta käytöksestään ja pahoista teoistaan", kuten että hän olisi itse aiheuttanut keskenmenonsa, "hän kiukustui ja paukautti oven kiinni perässään".⁶ Oikeus ei ottanut kantaa tähän tapahtumaan, vaan tyytyi tuomitsemaan Synneve Pedersdatterin pyhäpäivän rikkomisesta, keskenmenon aiheuttamisesta itselleen kuudennella raskauskuukaudella sekä Ragnild Monsdatterin lyömisestä ja kutsumisesta "Tyhmyriksi" Kolmen Pyhän Kuninkaan Päivänä. Tapaus on kuitenkin Alattion kirkollista hallintoa vastaan suuntautuvista saamelaisten vastarinnan muodoista selvin mitä käräjäpöytäkirjoista löytyy.

Elechias Michelsen osoitti paljon suurempaa vastarintaa ollessaan syytettynä käräjillä rovasti Frimannin toimesta vuonna 1791. Michelsen oli todistajanlausuntojen mukaan syyllistynyt moneenkin rikkkomukseen, mutta pahin niistä oli, että hän oli kieltäytynyt syömästä lipeäkalaa ja vastalauseena mennyt rovastin huoneeseen ja nostanut lipeäkalan hänen pöydälleen, että hän edel-

leen oli kieltäytynyt hakkaamasta puita, että hän oli sanonut ruustinnalle, että ei edes kymmenen paholaista saisi häntä tekemään niin, että hän oli kieltäytynyt kuljettamasta vettä, ja että hän oli vielä lisäksi juonut toisten palvelijoiden olutta, ja niin edelleen. Lukuunottamatta lipeäkalaa koskevaa välikohtausta ja viittausta kymmeneen paholaiseen tunnusti Michelsen edellämainitut teot osoittamatta minkäänlaista katumusta. Hän päinvastoin väitti, että hän sai liian vähän ruokaa palveluspaikassaan rovastin luona. Oikeus totesi vielä lisäksi, erikoislaatuisen juridisen keskustelun jälkeen, että syytetty "oli osoittautunut pahatapaiseksi, tottelemattomaksi, uppiniskaiseksi ja laiskaksi Palvelijaksi" ja "häntä tulee sen Vuoksi ja kaikille samantapaisille Varoitukseksi rangaista 20 köydeniskulla ohuen Vaateparren läpi" 25.11.1735 annetun määräyksen mukaisesti. Ei siis riittänyt, että Elechias Michelseniä rangaistiin 20 köydeniskulla, vaan rangaistuksen pani toimeen teilaaja eikä kyytimies kuten yleensä Alattiossa. Tällä menettelyllä oikeus halusi korostaa tuomitun rikkomuksen vakavuutta. Teilaajan suorittama rangaistus sisälsi fyysisen kurituksen lisäksi kunnianmenetyksen.⁷

Saamelaisten tekemistä rikkomuksista, jotka uhkasivat maaherran auktoriteettia, oli Niels Andersen Rafsbottenin tapaus pahin. Hänet tuomittiin vuonna 1780 karitsan varastamisesta ja sen myymisestä itselleen maaherralle.⁸ Saamelaisten saamien tuomioiden joukosta ei myöskään löydy tapauksia, joissa he olisivat käyttäneet fyysistä väkivaltaa paikallishallinnon edustajia vastaan. Tällainen tapaus oli sen sijaan maaherra Gunnar Hammerin syyte renki Isaac Hendricsenia vastaan vuonna 1765. Hendricsen oli kveeni. Ensimmäinen

6 SAT. Rettsprotokoll for Finnmark 1735-1738, fs. 14b.

7 SAT: Rettsprotokoll for Finnmark 1789-1802, fs. 58b-59b.

8 SAT: Forhandlingsprotokoll for futen i Finnmark 1778-1790 s. 65-67.

todistaja, joka myös oli maaherran palvelija, kertoi asiasta kuultuna, että syytetty oli vastannut kieltävästi kysymykseen oliko hän laittanut syötin koukkuihin, mutta oli puhunut niin hiljaa että maaherra ei ollut kuullut. Kun maaherra oli kysynyt uudestaan, Isaac Hendricsen oli vain kävellyt tiehensä. Kun maaherra oli myöhemmin halunnut rangaista Isaac Hendricseniä, jota hän piti tottelemattomana ja uppiniskaisena palvelijana, kepiniskuilla, johon hänellä oli NL 6-5-5 lakipykälän mukaan oikeus, tämä tarttui maaherraa rinnuksista ja nosti hänet seinää vasten. Tapauksen näki myös toinen todistaja, joka oli ollut maaherran luona vieraina. Oikeus piti myös toteen osoitettuna ilman että todistajat olivat niin sanoneet, että Isaac Hendricsen oli usein "käyttänyt kovia ja uhmakkaita sanoja", ja päätelmä otettiin huomioon, kun Hendricsen tuomittiin puolen vuoden pakkotyöhön Vardøhusin linnoitukseen.⁹ Se, että syytetty oli myöhemmin rikkomuksen tapahtumapäivänä langennut polvilleen ja anonut armoa, ei riittänyt palauttamaan paikallishallinnolle yksinvaltiaan kuninkaan antamaa arvovaltaa sekä kunnioitusta lakia ja järjestystä kohtaan. Tämä oli todennäköisesti myös syynä siihen, että Hendricsen tuomittiin ilman lakipykälä NL 1-13-1:n edellyttämää näyttöä.

Kollektiivinen vastarinta

Kollektiivisella vastarinnalla tarkoitan, samoin kuin henkilökohtaisellakin, toimintaa, jonka taustalla on päämääriä, jotka ovat ristiriidassa Alattion paikallishallinnon päämäärien kanssa. Tällaiset teot horjuttaisivat hallinnon arvovaltaa ellei niistä rangaistaisi.

Eräs tässä mielessä erityisen kiinnostava tapaus on vuodelta 1764. "Lappalaistytty

Aled Nielsdatter" synnytti salaa kuolleen lapsen, joka oli siitetty avioliiton ulkopuolella. Tapaus tulkittiin automaattisesti murhaksi lakipykälä NL 6-6-8:n nojalla. Joukko kalastajia oli löytänyt pikkulapsen ruumiin kellumassa merellä. Kalastajat soutivat ensin maihin koskematta ruumiiseen. Myöhemmin yksi kalastajista souti takaisin ja haki lapsen ruumiin maihin. Koko saamelaiskylä tuli sitten katsomaan lasta ennen kuin se laitettiin vajaan. Seuraavana päivänä lapsi oli kadonnut. Asia oli tässä pisteessä jonkin aikaa, kunnes joku ilmoitti asiasta rovastille "jonkin ajan kuluttua". Hän oli myös saamelaiskylän ainoa henkilö, joka kertoi enemmän kuin oikeus väkisin sai kiskottua irti. Todistajanlausuntojen perusteella saatiin kuitenkin selville, että Aled Nielsdatter oli ollut raskaana, vaikka kukaan ei ollutkaan halukas vahvistamaan asiaa. Hän oli synnyttänyt lapsen seisaaltaan kahden miehen välissä ilman että kumpikaan suostui vahvistamaan että oli huomannut asiaa. Hänen kanssaan samassa kammissa asui hänen perheensä, joka ei myöskään voinut vahvistaa, että olisi huomannut mitään erikoista ennen synnytystä, sen aikana tai sen jälkeen. Lisäksi lapsenruumiin löytymisestä, jonka koko saamelaiskylä todennäköisesti oli yhdistänyt Aled Nielsdatteriin, ei ollut ilmoitettu enempää rovastille, voudille, kihlakunnantuomarille kuin maaherrallekaan, jotka kaikki asuivat lähistöllä. Myöskään lapsenruumiin katoamista ei ollut ilmoitettu kenellekään.¹⁰ Tässä oli todennäköisesti kysymyksessä kollektiivinen aikomus vaieta koko tapahtumasta, vaikka kyseessä nähtävästi oli murha. Joku kuitenkin rikkoi yhteisen hiljaisuuden päätöksen ja kertoi asiasta. Ketään ei kuitenkaan asetettu syytteeseen rikoksen salaami-

9 SAT: Rettsprotokoll for Finnmark 1762-1768 s. 1220-1223, og s. 1359-1361.

10 SAT: Rettsprotokoll for Finnmark 1762-1768 s. 1046-1055, og s. 1056-1057.

sesta, todennäköisesti koska tapauksen yhteydessä ei esiintynyt avointa vastarintaa paikallishallinnon arvovaltaa kohtaan, vaan kaikki saamelaiskylän asukkaat ryhtyivät yhteistyöhön oikeuden kanssa heti tapauksen paljastuttua. Näin oikeus saavutti eräänlaisen voiton.

Huomattavin kollektiivisen vastarinnan muoto Alattion käräjillä, jota myös Jens Petter Nielsen käsittelee perusteellisesti kirjan "Altas historie" osassa 1, on tapaus aikaisemmin mainittua maaherra Rasmus Kieldseniä vastaan. Tapahtumat alkoivat kun kveeni Knud Olsen, sama mies joka oli vuonna 1728 tuomittu pyhäpäivän rikkomisesta, matkusti vuonna 1747 Kööpenhaminaan viemään kuninkaalle valituskirjeen, jonka mukaan maaherra asetti esteitä kalastukselle Finmarkussa. Syytökset olivat tarkkaan ottaen vääriä, mutta maaherra Rasmus Kieldsen oli joka tapauksessa lurjus. Knud Qvæn olisi tuskin kuitenkaan päässyt kuninkaan puheille, koska eräs maaherra Kieldsenin sukulaisista oli piilottanut kirjeen. Knud Olsen oleskeli Kööpenhaminassa kuukausikaupalla saamatta tilaisuutta tavata kuningasta. Onneksi hän tapasi sattumalta Alattion entisen pastoriin Knud Leemin, joka oli vuoden 1735 käräjillä ajanut oikeusjuttua saamelaista naista Synneve Pedersdatteria vastaan. Leem järjesti Knud Olsenille audienssin kuninkaan luona. Tapaamisen seurauksena valituskirjeen hävittänyt epärehellinen virkamies teki itsemurhan. Näin Knud Olsenin juttu sai paljon tavallista valitusasiaa dramaattisemman käänteen ja kuningas lähetti Finmarkun voudille kirjeen, jossa tämä määrättiin pitämään asiasta julkiset käräjät. Maaherra Kieldsen ehätti kuitenkin edelle ja haastoi vuonna 1748 Knud Qvænin kuultavaksi tämän kuninkaalle esittämistä syytöksistä. Maaherra ei kuitenkaan onnistunut

ajamaan läpi syytettä vääristä syytöksistä, koska kamarikollegio oli nimittänyt voudin vastaajaksi asiassa. Rasmus Kieldsen onnistui kuitenkin jarruttamaan asioiden kulkua niin paljon, että oikeusjutusta häntä itseään vastaan ei koskaan tullut mitään.

Ensimmäisen kerran kveenien kollektiivista vastarintaa esiintyi Alattiossa, kun kveeni Henrich Olsen, jonka poika, aikaisemmin mainittu Issac Henricsenin, joutui hankaluuksiin maaherra Gunner Hammerin kanssa, Knud Olsen Qvæn, hänen poikansa Ole ja Knud Knudsen, Joseph Simensen, hänen vaimonsa Kristen, Anders Oxhove, Kirsten Iunthesdatter, Ulricha Johansdatter ja Peder Andersen Fieldfind haastettiin käräjille maaherra Rasmus Kieldsenin toimesta syytettynä kaupankäynnistä ruotsalaisen Ole Stalnackin kanssa. Syyte koski myös sitä, että he olisivat puhuneet halveksivasti Tanska-Norjan ja Ruotsin välisestä rajasta, ja edellämämainitun Ole Stalnackin pidättämisen estämistä. Maaherra Kieldsenin taholta syyte oli nähtävästi yritys osoittaa, että kveenit yleisesti ottaen olivat kansanryhmä, johon ei voi luottaa, jolloin myös Knud Qvænin syytökset maaherraa kohtaan olisivat perusteettomia. Kveenien puolelta oikeusjuttu oli luultavasti yksi keino vastustaa tapaa, jolla maaherra Kieldsen hoiti virkaansa.

Ensimmäiset "ylimääräiset käräjät" pidettiin Talvikissa 2. maaliskuuta 1750. Kaikki kymmenen edellämämainittua henkilöä oli haastettu kuulemaan todistajia asiassa. Huomiota herättävää tässä oli, että lautamiehistä neljä ei saapunut paikalle, kukaan haasteen saaneista ei saapunut, ja 40 haastetusta todistajasta vain 19 saapui.¹¹

Ensimmäisenä päivänä huhtikuuta samana vuonna pidettiin seuraavat ylimääräiset käräjät. Tällä kertaa todistajista saapui paikalle 19, 14 oli ilmoittanut pätevän syyn

¹¹ SAT: Rettsprotokoll for Finnmark 1748-1755, fs. 147b-159b.

poissaololleen, 11 ei saapunut. Kveenit Johannes Mathiesen, Johannes Johnsen, Ole Henricsen, saamelainen Israel Samuelsen sekä Henrik Svendske poistuivat oikeussalista kun oikeus oli järjestäytynyt ja todistajanvalat oli luettu. Kymmenestä haastetusta yhdeksän ei saapunut oikeuteen. Yhdellä oli laillinen este poissaololleen.¹² Yhdeksän haastettua ja yksitoista todistajaa saivat viiden riikintaalarin sakon rangaistukseksi poissaolostaan. Lukuunottamatta kolmea edellämainittua saamelaista olivat kaikki poissaolollaan protestoineet kveenejä tai naimisissa kveenin kanssa.

Seuraavilla ylimääräisillä käräjillä haastetuista oli läsnä se, joka oli edellisille käräjille toimittanut tiedon laillisesta esteestä. Toiset yhdeksän haastettua eivät saapuneet. Heille määrättiin viiden riikintaalarin sakko, kuten myös 18 henkilölle, jotka oli haastettu todistajiksi mutta eivät saapuneet oikeuteen. Kaikki viittä lukuunottamatta olivat kveenejä tai naimisissa kveenin kanssa.¹³ Merkillepantavaa on, että kveeni ja veronkantaja Mathias Joensen saapui käräjille ja ilmoitti että Joseph Simonsen oli neuvonut häntä olemaan tulematta, mutta että hänellä ei ole varaa maksaa sakkoja, joten hänen oli pakko tulla.¹⁴ Lausunto viittaa siihen, että kveeni Joseph Simonsen, jota vuonna 1755 kutsuttiin "Alattio-joen kalastajien Päämieheksi"¹⁵ oli organisoinut vastarinnan.¹⁶ Merkillepantavaa on myös se, että halun vastarintaan on täytynyt olla hyvin

suuri, koska niin monet olivat valmiit osallistumaan kymmenen riikintaalarin sakon maksamiseen osoittaakseen kapinamieltä maaherraa ja hänen toimeenpanemiaan käräjiä kohtaan.

Varsinaisilla käräjillä 6. heinäkuuta 1750 kveenien totaalisen vastarinnan strategia peri lopullisen voiton. Tällä kertaa kaikki kymmenen haastettua saapuivat paikalle ja todistivat, mutta kun oikeus oli järjestäytynyt, he poistuivat oikeussalista. Kaksi lautamiestä, lappalaisnimismies, kyytimies ja rovasti lähtivät ulos kysymään, mikseivät haastetut halunneet tulla oikeussaliin. He saivat vastaukseksi, että nämä eivät uskaltaneet tulla sisään kärjäsaliin sen takia, miten edellistä todistajaa oli käsitelty.¹⁷ Boikotti oli täydellinen ja maaherran oli antauduttava. Hän valitti asiasta kuninkaalle, vannoi valalla, että hän ei ollut käyttänyt väkivaltaa todistajia kohtaan. Samana vuonna maaherran mielenterveys petti, hänet syrjäytettiin virastaan ja hänen rakastajattarensa joutui ripittäytymään kirkossa parin harjoittaman haureuden takia.¹⁸ Asia oli maaherran kannalta täysin menetetty. Kveenejä ei tuomittu kaupankäynnistä Ole Staalnackin kanssa, eikä vastahakoisille todistajille ja haastetuille langetettuja sakkoja koskaan peritty.

Se, että kveenien kapinointi maaherra Kieldseniä vastaan onnistui, johtui paljolti siitä, että Kieldsen oli omalla käytöksellään menettänyt uskottavuutensa ja toisten kunnioituksen, joten hänellä ei enää ollut omien

12 Op. cit. fs. 159b-177a.

13 Viiden sakolla rangaistun etninen tausta ei selviä.

14 SAT: Rettsprotokoll for Finnmark 1748-1755, fs. 178b-181a.

15 O. cit. fs. 370b.

16 Knud Qvæn oli jatkuvasti juridisissa kahnauksissa toisten kveenien kanssa. Huolimatta erityisestemasta, joka hänellä täytyi olla kuninkaan tapaamisen jälkeen on epätodennäköistä, että hän olisi saavuttanut niin paljon arvovaltaa ja luottamusta, että olisi pystynyt mobilisoimaan niin kattavaa vastarintaa.

17 SAT: Rettsprotokoll for Finnmark 1748-1755, fs. 197b-198a.

18 Nielsen (1990) s. 264-267.

virkamiestensä tukea. Kirje, jonka Knud Qvæn vei Kööpenhaminaan, oli todennäköisesti Alattion pastorin kirjoittama. Vouti Gøren Wedge yritti saada alulle oikeudellisen tutkimuksen Kieldsenin viranhoidosta ja tuki innokkaasti Knud Qvæniä vuosina 1748-50. Lisäksi oikeusjuttu, jonka Kieldsen oli nostanut metsävouti Henrich Hansenia vastaan vuonna 1746, kääntyi häntä itseään vastaan. Metsävouti oli nähtävästi sanonut, että maaherra oli vaihtanut uuden sahanterän vanhaan, kun kruunun edustaja takavarikoi maaherran sahan Porselvassa vuonna 1745. Maaherra toi kaksi todistajaa vahvistamaan, että sahante-rässä oli jo kauan ollut kaksi katkennutta hammasta. Metsävoudin kolme todistajaa, jotka kaikki olivat maaherran palkollisia, vahvistivat tiedon. Henrich Hansen tuomittiin näin ollen kunnianloukkauksesta kolmen markan sakkoihin ja kunnianmenetykseen, sekä 30 riikintaalarin sakkoon tai piiskaukseen ja kantamaan kiviä ellei hän pysty maksamaan sakkoa.¹⁹

Pian tämän jälkeen yksi Henrich Hansenin todistajista hirttäytyi. Toinen todistaja nimeltään Knud Johansen yritti hukuttautua. Hän selvisi kuitenkin hengissä, ja vuonna 1748 hän ripittäytyi Hammerfestin kirkossa ja tunnusti että oli antanut väärän todistuksen oikeusjutussa Henrich Hansenia vastaan. Hänet tuomittiin samana vuonna Hammerfestin käräjillä väärästä valasta menettämään kaksi sormeaan ja koko omaisuutensa. Steigenin laamanni vapautti hänet tuomiosta 12.6.1750, koska maaherra oli piiskaamisen uhalla pakottanut hänet antamaan väärän valan.²⁰ Näin ollen katsottiin oikeutetuksi niiden kuulusteltavien käytös, jotka olivat jättäneet saapumatta oikeuteen

väkivallan pelosta. Näin kveenien kapinallinen menettely vuoden 1750 käräjillä sai asiallisen perustelun.

Kveenien vuonna 1750 käyttämä vastarinnan muoto voidaan nähdä suhteessa toiseen oikeusjuttuun, joka oli esillä samana vuonna Alattion varsinaisilla käräjillä. Tässä jutussa norjalaiset ja saamelaiset menettelivät eri tavalla kuin kveenit olivat tehneet, ja saavuttivat myös päämääränsä. Maaherra Kieldsen syytti kveeni Niels Andersen Elvebakenia siitä, että tämä oli väittänyt maaherran estäneen oikeusjutun, jonka vouti oli kuninkaan puolesta nostanut maaherraa vastaan. Kahdeksasta todistajasta neljä voidaan tunnistaa norjalaisiksi ja neljä saamelaisiksi. Kaikkien menettely oli samanlainen: he saapuivat käräjille, vanhoivat todistajanvalan, ja sanoivat sitten että muistivat syytetyn olleen oikeussalissa ja lähteneen sieltä, ja että maaherra sanoi jotakin. Kukaan heistä ei muistanut mitä oli sanottu. Ensimmäinen todistaja ilmaisi asian seuraavasti: "En muista mitään ja kuulin huonosti".²¹ Näin ollen syyte oli pakko kumota.

Seuraavan kerran Alattiossa esiintyy merkkejä huomattavasta kollektiivisesta vastarinnasta voudin toimitusasiakirjassa vuodelta 1782. Joukko norjalaisia, kveenejä ja saamelaisia oli kutsuttu kuulusteluun nimismies Rasmus Andersenin taloon Talvikiin kuultavaksi kaupankäynnistä nordlantilaisten kanssa vastoin kuninkaalista kauppamonopolia Finmarkussa. Kuulusteltavaksi kutsutut myönsivät auliisti, että olivat olleet asioimassa Nordlannissa ja olivat jopa myyneet hiukan kalaa ostaakseen tupakkaa, mutta kielsivät syytteen suuremmasta kalakaupasta.

19 SAT: Rettsprotokoll for Finnmark 1739-1747 fs. 217b-219b.

20 Nielsen (1990) s. 235-236, og s. 263.

21 SAT: Rettsprotokoll for Finnmark 1748-1755, fs. 196b-197b.

Ainoa, joka sotki asiat, oli kirkkoväärti Peder Evertsen. Hän oli yhdessä monien muiden kanssa ollut kalalastissa olevine veneineen Hammerfestin pitäjässä, josta nimismies oli hakenut hänet kotiin epäiltynä kalan myymisestä nordlantilaisille. Evertsen tunnusti myyneensä jonkin verran kalaa ja antaneensa rovastille mitallisen kalaa korvaukseksi siitä tappiosta, jonka kirkko kärsi kun kalaa myytiin läänin ulkopuolella. Lisäksi hän valitteli, että oli syyllistynyt sellaiseen laittomaan kauppaan, jolla monet tienasivat isot rahat. Muut kuulusteltavat pysyivät kertomuksessaan huolimatta siitä, että yksi kuulusteltavista ei pystynyt pitä-

mään asioita omana tietonaan, eikä ketään tuomittu asiasta. Nimismies valitti, että Evertseniä kohtaan oli esitetty kovia uhkauksia, jos hän esiintyisi laittoman kaupan ilmiantajana.²² Tämä voidaan tulkita niin, että kysymyksessä tosiaan oli kollektiivisen vastarinnan muoto. Menettelytapa oli kuitenkin samanlainen kuin norjalaisten ja saamelaisten vuoden 1750 käräjillä käyttämä. Se erosi selvästi kveenien saman vuoden käräjillä käyttämästä totaalisen vastarinnan menetelmästä.

Suomentanut Anitta Viinikka-Kallinen

Kirjallisuutta

Finne (1999) Helge Finne: Lagrettemennene i Vangen og Føyen tinglag - ei gransking av rekrutteringa til lagretten i perioden 1648-1720, hovudfagsoppgåve i historie ved universitetet i Bergen.

Hagen (2002) Rune Hagen: "Harmløs disenter eller djevlesk trollmann? Troll-domsprossen mot samens anders Poulsen i 1691", trykt i Historisk Tidsskrift bind 81.

Henninen (1972) Terje Henninen: Den kvenske innvandring til Alta på 1700-talet, hovudfagsoppgåve i historie ved universitetet i Trondheim.

Nielsen (1990) Jens Petter Nielsen: Altas historie, bind 1.

Paus (1908) Hans Paus: Sorenskriver Hans Paus's Indberetning av 1769 om Findmarkens økonomiske tilstand med forslag om dens forbedring.

Schnitler (1985) Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742-1745, bind III, utgjeve av Lars Ivar Hansen og Tom Schmidt.

Øyrehagen Sunde (1998) "Loven og Billigheden - ei juridisk særavhandling: Observasjonar av tingstrukturen og domstolspraksis på bygdetinget for Kvinnherad

og Strandebarm skipreid, og birketetinget for Rosendalsgodset, mellom 1706 og 1755.

Arkivalia

Statsarkivet i Tromsø (SATr)

Sorenskrivaren i Finnmark

Rettsprotokoll for Finnmark 1726-1729, L. nr. 37

Rettsprotokoll for Finnmark 1730-1731, L. nr. 39

Rettsprotokoll for Finnmark 1735-1738, L. nr. 41

Rettsprotokoll for Finnmark 1739-1747, L. nr. 43

Rettsprotokoll for Finnmark 1748-1755, L. nr. 44

Rettsprotokoll for Finnmark 1762-1768, L. nr. 46

Rettsprotokoll for Finnmark 1789-1802, L. nr. 49

Futen i Finnmark

Forhandlingsprotokoll 1778-1790, L. nr. 40

Stiftamtmanden i Finnmark

Brev ordna etter tema, L. nr. 1513, legg "En "Censur" av major Peter Schnitlers grenseeksaminasjon 7. volum kalt "Findmarkens beskrivelse" forfattet etter kongelig befaling av Rasmus Kielsen, Altagård"

Skattemanntal 1762 L. nr. 2879, "Mandtal over Altens Menighed i Vest Findmarchen fra 1te Oct. 1762 til aarets Udgang"

Riksarkivet

Futearkivet

Futerekneskap for Finnmark 1750-51, pakke 4877

22 SAT: Forhandlingsprotokoll for futen 1778-1790, s. 89-105.